

Akana irinav savoro romanes, bo pes mange lačhes irinel / Ted' už píšu všechno romsky, protože tak se mi píše dobře. Rozhovor s K. Podhradskou¹

Rozhovor s paní Květoslavou Podhradskou byl veden na dálku přes aplikaci Messenger v roce 2018, kdy ještě pobývala v Anglii. Paní Podhradská na sebe upozornila svými texty, které ještě jako studentka SŠ prof. Zdeňka Matějčka posílala do soutěže Romano suno. Vysly jí i ve výběrovém sborníku O bare vakeren. Její text publikovaný v Romano suno 2019 se zabýval migrací do Anglie (oba sborníky viz <http://www.novaskolaops.cz/>). Povídka „Miri britsko odiseja“, kterou paní Podhradská napsala přímo pro Romano džaniben a která následuje po tomto rozhovoru, hodnotí britskou zkušenost již s odstupem poté, co se autorka po několika letech v zahraničí vrátila s rodinou zpět. Text konzultovala a dopracovávala ve spolupráci s hostující editorkou tohoto čísla Karolínou Ryvolovou.

Paní Podhradská žila do svých šesti let s rodiči a deseti sourozenci v osadě v Ostrovanech, poté se přestěhovali za prarodiči z matčiny strany do Ostravy–Poruby. V životě vystřídal celou řadu zaměstnání a při jednom z nich si již jako dospělá dodělala středoškolské vzdělání. Právě tehdy začala psát romsky. Má dvě děti a čtyři vnoučata. Po návratu z Anglie žije ve Svitávce nedaleko Boskovic a dále se věnuje své literární tvorbě. Rozhovor s Květoslavou Podhradskou pro Romano džaniben vedla a zpracovala Barbora Šebová.

Květoslava Podhradská (uprostřed), Eva Kropiwnická (nalevo) a Karolína Ryvolová (napravo) při veřejném čtení v ostravské knihovně, Ostrava 2019 | Foto: Zuzana Šrámková

¹ Jak citovat: Podhradská, K., Šebová, B. 2019. Akana irinav savoro romanes, bo pes mange lačhes irinel / Ted' už píšu všechno romsky, protože tak se mi píše dobře. Rozhovor s K. Podhradskou. *Romano džaniben* 26 (1): 133–151.

Ta aven ajsi lači, phenen mange, kana chudl'an te irinel romanes u soske?

Sar chudl'om te phirel andre sredno škola, varekaj man dogend'om, duminav, kaj oda has andro novinki *Romano hangos*, ko kamel te irinel romanes. Ta me mange dumind'om u chudl'om te irinel pal peste, sar po perše gej'lom andre peršo trjeda. Pačinelas pes mange, kaj oda šaj irinav romanes, bo pes andre škola sikhluvavas te irinel the te genel romanes. Irind'om „E cikni čhajori pal e Slovensko“.

Ale tumen romanes imar džanenas, na? Šaj mange phenen čepo pal tumari famel'ija? Khatar san? So kerenas tumari daj the dad? Sar vakerenas khere?

Ta sar, romanes džanav ciknevarbatar. Khere vakerahas ča romanes, me aver duma aňi na džanavas. Me man ulil'om Perještiste, aľ bešahas andre osada Ostrovjaňate nadur Sibiňistar. Miri daj, e Margita Duždovo, the o dad, o Gabriel Dužda, has mire sovnakune manuša. E daj has khere, bo samas but čhave, dešujekh čhave samas. Aľ andro gav pomožinelas le učiteliske le čhaven te sikhavel, ta varekana avenas ke amende andro kher pes te sikhľol, bo perelas ajso baro jiv, ta o čhave našti džanas odoj. O dad has baro muraris, phirelas pal o stavbi, u leperav mange, kaj džanelas te kerel o košiki igen šukar. Kerelas bare, cikne, pro grul'i, pro phaba...Miri daj phirelas andre škola, vigejľas štarto trjeda. O dad na džanelas te irinel te genel, aľ džanelas savoro aver te kerel. Les has sovnakune vasta.

U soske avil'an te bešel pro Čechi?

Ta la dakeri famel'ija, e daj o dad, o phrala o pheňa, bešenas Ostravate-Porubate. Hjaba kaj miro dad thoda amaro kher, vičinenas amen, kaj te avas te bešel kodoj, ta jekhvar doaviľam savore ke baba ko papus te bešel. Cind'am cikno kheroro vaš o 25 000 koruni. Palis, sar phenav, o dad mire phraleha, le nebožko Feriha, thode kher baro, pandž khera. Ile požička 60 000 koruni, aľ samas jekhetane, u kavka šaj prindžard'om la baba le papus pal o Čechi. Oda has andro berš 1968, sar avile o Rusi andre Čechiko. Mange has eľta berš. Te vakerel na džanavas u kampľa te džal andre škola...

Ta tumen avil'an pro Čechi u mind'ar chudl'an adaj te phirel andre škola. Has oda pharo perdal tumende? Save has tumen znamki? Sar pes šund'an andre škola?

Ojoj, oda has trestos predal mande. Nič na achaluvavas. E daj man sikhada te phenel slovenski „Možem isť na záchod?“. Peršo trjeda phiravas duj berš, dujto trjeda mek na džanavas savoro, ta pale prepejľom. Až palis pes docird'lom u imar pes sikhluvavas lačhes. Ta jisto, kaj he rusiko čhib sikhľuvavas. Me man šunavas palis mištes, bo jekh giladi mange pomožinelas... Kerde mandar le predsedas trjedi andre pandžto šovto trjeda. Znamki man has lačhe, varekana trin, varekana duj. Savore phrala pheňa odoj phirahas – andre škola Matrosovova Ostravate pro Hulvaki. Rado phiravas andre škola. Calo miro dživipen pes bondaľol

Budte tak moc hodná a řekněte mi, jak se stalo, že jste začala psát romsky?

Když jsem začala chodit na střední školu, dočetla jsem se někde, myslím, že to bylo v novinách *Romano hangos*, že se vyhlašuje literární soutěž v romštině. Přemýšlela jsem nad tím a napsala jsem o sobě, jak jsem šla poprvé do školy. Líbilo se mi, že to mohu napsat romsky, protože na té střední škole jsme se učili romsky psát i číst. Tak jsem napsala svou první povídku „E cikni čhajori pal e Slovensko“.

Ale Vy už jste romsky uměla, že ano? Můžete mi říct něco o své rodině? Odkud jste? Co dělali rodiče? Jak jste mluvili doma?

No jak by ne, romsky umím odmalička. Doma jsme mluvili jenom romsky, jiný jazyk jsem ani neznala. Já jsem se narodila v Prešově, ale bydleli jsme v osadě v Ostrovanech nedaleko Sabinova. Moje maminka, Margita Duždová, a můj tatínek, Gabriel Dužda, byli moje poklady. Maminka byla doma, protože nás bylo 11 dětí. Ale ve vesnici pomáhala učitelce s výukou romských dětí. Někdy se učilo i u nás doma, a sice když napadlo tolik sněhu, že děti nemohly jít do školy. Tatínek byl výborný zedník, jezdil po stavbách a pamatuji si, že uměl dělat moc krásné košíky – velké i malé, na jablka, na brambory... Moje maminka vychodila čtyři třídy základní školy, tatínek neuměl číst ani psát, ale uměl všechno ostatní. On měl zlaté ruce.

A proč jste se přestěhovali do Čech?

Maminčina rodina – rodiče a sourozenci – bydleli v Ostravě-Porubě. A i když tatínek u nás v osadě postavil dům, přestěhovali jsme se za babičkou a dědou do Čech. Nejdřív jsme koupili malý domek za 25 tisíc korun a pak se můj táta s bratrem Ferim, dnes už bohužel nebožtíkem, pustili do stavby velkého rodinného domu, pětipokojového. Vzali si na to půjčku 60 000, no ale byli jsme všichni pohromadě a mohla jsem poznat babičku s dědou z Čech. Bylo to v roce 1968, kdy přijeli do Čech Rusové. Mně bylo sedm let. Česky jsem neuměla a bylo potřeba jít do školy...

Takže Vy jste přijela do Čech a hned jste tady začala chodit do školy. Bylo to pro Vás těžké? Jaké jste měla známky? Jak jste se ve škole cítila?

Ojoj, to bylo pro mě za trest. Nerozuměla jsem ničemu. Maminka mě naučila říct slovensky „Môžem ísť na záchod?“ Do první třídy jsem chodila dva roky. Ani ve druhé třídě jsem ještě všechno neuměla, a tak jsem znovu propadla a až potom jsem to dotáhla a už jsem se učila dobře. Musela jsem se kromě češtiny učit ještě rusky. Pak už jsem se ale cítila dobře, pomohla mi jedna učitelka... V páté a šesté třídě jsem byla předsedou třídy. Známkami jsem měla dobré – někdy trojky, někdy dvojky. Chodili jsme tam všichni sourozenci. Byla to škola Matrosova v Ostravě-Hulvákách. Do školy jsem chodila ráda. Celý můj život se točí okolo školy. Teď učím svou vnučku, protože ona

paš e škola. Akana sikhavav mira nekphuredera cikña čha, kaj la te avel čechiko škola. Nigda mek na phirelas andre čechiko škola. So te jekhvar phirela?

Aha, bo tumen akana dživen andre Anglija, na? Sostar laha sikhaven? Hin tumen varesave učebnici, abo peske vimišlinen?

He, akana bešas kadaj andro Middlesbrough. Sar somas ņila khere, ta lake cindom čechiko slabikaris. Imar džanel te genel, irinel o diktati, sig džaha pre gramatika. Som igen rado, hoj lake džal mištes sa andro šero.

U phenen mange, so kerenas pal e zakladno škola, bo pre sredno gejl'an, až kana has tumen o čhave bare, na? U sar pes oda ačhiľa, hoj gejl'an pre sredno škola? S'oda has za škola, hoj pes odoj sikhavelas romaňi čhib? U sar pes tumaro tekstos, „E cikňi čhajori pal e Slovensko“ dochudľa andre suťaža *Romano suno*? Oda has tumaro peršo romano tekstos? Sar pes tumenge irinelas romanes?

Sar vigejľom e zakladno škola, gejľom te sikhľol pro duj berš pre varesavi rođino škola. Ale phirahas pre praxe andre mlékárna Martinov. Has buteder love odoj. Kavka man has 80 koruni, ta ačhiľom te kerel odoj u has man 1200. Kavka šaj pomožindom khere le lovenca. Palis peske kerđom o vodičakos, oda me igen kamavas... Mire čhave barile avri. Jekhvar somas Ostravate u odoj pes zgejľom la Ladaha Červeňakovo, so sikhavel pre sredno škola Porubate. Oda joj man prevakerďa, kaj te džav dureder, kaj peske te kerav sredno škola. Bešavas 40 km Brnostar u pandž berš phiravas andre škola Ostravate pro Dálkové studium sociální péče sociální činnost pro menšiny. Kadaj pes sikhadám te irinel romaňi gramatika u savoro. Mange kajci berš has andro šero, khatar sam, sar oda, kaj pal calo svetos džanas te vakerel romanes, u soske amen nane amaro than. Jekhvar genavas o novinki, so mange pro emajlos bičhaďa e Lada Červeňakovo, e giľadĩ miri, *Romano hangos*. Odoj has suťaž, ko kamel te irinel. Ta me irindom andro *Romano suno* „E cikňi čhajori pal e Slovensko“. Hat, oda has miro peršo textos, so andre miro dživipen irindom. Akana irinav savoro romanes, bo pes mange lačhes irinel. Kadaj šaj dav o pociti – sar pes šunav, sa irinav romanes. Pal savoro irinav – pal e famelija, pal mire čhave, pal miri cikňi čhaj, pal o dživipen.

Palikerav tumenge, u te hin tumen mek čepo zor, šaj man mek irinen, keci hin tumen čhave u save buťa kerenas andre tumaro džživipen?

Hin man duj čhave. E čhajori e Zuzka pes visikhaďa sar e zdravotno sestrička u o Toník pes visikhaďa sar o kuchař-číšník, barman. Našti phenav pre lende, kaj has bengale čhave, šunenas man u sikhavavas pes lenca. La Zuzkatar me čoravas o kňižki u genavas e psychologija, e filozofija, oda man interesinelas. Varekana na ačaluľavavas, ale genavas. U has len počitačis, ta furt vareso irinavas pre klavesňica. Kavka pes sikhadom pro PC. Palikerav, čhavale... Has man čir, bo phiravas andre buťi andro zahradňicko firma, odoj pes visikhadom, miro

do české školy nikdy nechodila, tak aby uměla česky číst a psát. Co když se jednou vrátí do Čech?

Aha, protože Vy teď žijete v Anglii, ne? Z čeho se s ní učíte? Máte nějaké „učebnice“? Nebo si to vymýšlíte?

Ano, teď bydlíme v Middlesbrough. Když jsem byla v létě doma na Moravě, koupila jsem jí český slabikář. Už umí číst, píše diktáty a chystáme se na gramatiku. Jsem moc ráda, že jí to leze dobře do hlavy.

Řekněte mi, co jste dělala po základní škole, protože na střední jste šla, až když jste měla velké děti. Jak se to stalo, že jste šla na střední školu? Co to bylo za školu, že se tam vyučovala romština? A jak se Váš text „E cikni čhajori pal e Slovensko“ dostal do soutěže *Romano suno*? To byl Váš první romsky psaný text? Jak se Vám romsky psalo?

Když jsem dokončila základní školu, šla jsem na dvouletou rodinnou školu, ale chodili jsme na praxe do mlékáren Martinov, kde se daly vydělat lepší peníze, když jste tam šli pracovat. A tak jsem ze školy odešla a dostávala 1200 korun za měsíc, zatímco za praxe jsme dostávali jen 80 korun měsíčně. Takhle jsem mohla pomáhat doma s penězi. Potom jsem si udělala řidičák, to byl můj velký sen. A když děti vyrostly, potkala jsem se jednou v Ostravě s Ladou Červenákovou, která učí na střední škole v Ostravě-Porubě. Ona mě přemluvila, ať jdu ještě studovat, ať si dodělám střední školu. Bydlieli jsme 40 km od Brna (u Boskovic, pozn. BŠ) a já jezdila pět let v rámci dálkového studia „Sociální činnost pro národnostní menšiny“ do Ostravy. Tam jsme se naučili i to, jak romsky psát a všechno, co mi tolik let vrtalo hlavou: odkud jsme, jak to, že Romové na celém světě mluví romsky, a proč nemáme vlastní zemi. Jednou jsem četla noviny *Romano hangos*, co mi mailem poslala moje učitelka Lada Červenáková, a tam byla vyhlášená soutěž pro zájemce o romský jazyk. Tak jsem do *Romano suno* zaslala „E cikni čhajori pal e Slovensko“. Ano, to byl můj první romsky psaný text. Teď píšu romsky všechno, protože se mi tak píše dobře. Mohu tam dát své pocity, jak se cítím. Píšu o všem. O rodině, o svých dětech, o vnučce, o životě.

Děkuji Vám. Jestli máte ještě trochu sil, můžete mi napsat, kolik máte dětí a jaké jste dělala v životě práce?

Já mám dvě děti. Dcera Zuzka se vyučila zdravotní sestřičkou a syn Toník je kuchař-číšník. Byly to hodné děti. Poslouchaly mě a já se s nimi učila. Zuzce jsem kradla knížky a četla psychologii a filozofii. To mě zajímalo, někdy jsem tomu nerozuměla, ale četla jsem to. A měli počítač, tak jsem na něm furt něco psala a takhle jsem se na něm naučila. Díky dětem... Měla jsem čas, protože jsem dělala v zahradnické firmě. Tam jsem se naučila i této profesi a udělala si vazačský kurz v Brně, kam mě poslal šéf, takže umím vázat

S vnučaty pečeme vánoční cukroví, Anglie 2018 | Foto: z rodinného archivu Květoslavy Podhradské

šefos man bičhađa ko Brnos andro vazačsko kurzos. Ta džanav te kerel o venci the te phandel o kvitki sar pro bijav. Kadaj keravas andre sklepa Boskovicende, somas vedoucí vazárny, deš berš kadaj keravas. Paľis odgejľom te kerel andro domov pro seniory. Chudľom kadaj te pratinel, paľis tiš kadaj keravas andre pradelna u chudľom te phirel pre stredno škola. Mištes mange has andre buťi. Paľis kampolas, ta phiravas le phure manušenje te bašavel pre gitara, te giľavel romane giľa, somas e aktivizačno. Paľis mandar kerde vedoucí úklidu. Kadaj keravas 15 berš, niž odgejľom andre Anglija pal mire čhave. Kadaj kerav tiš andre factory. Varekana man vičinen „vedoucí“.

U tumare čhave odoj dživen so duj džene? Kamen odoj te ačhel, abo kamen te visarel pale pro Čechi?

Sar aviľom kadaj te bešel andre kada foros Middlesbrough, pro severovýchod, šov ori le Londinostar, ta somas kadaj korkori ke pheň. Aver berš miri čaj peskera famelijaha avile te bešel ke ma, bo iľom me korkori peske kher. Oda bešenias mandar jekh u jepaš ora. Len has sklepa čechiko tovariha. Avile kadaj te bešel he la sklepa. U akana me bešav ke lende, bo ile jon bareder kher. Aľe ačhile bare averipena. E sklepa len imar nane, bo avel o breksitos. Sa draho u o tovaris pes na oplacinel te tradel. Miro džamutro gejľa andre buťi, hino „team leader“ andre

S vnučkou Valentýnkou jdeme poprvé do školy, Anglie 2018 | Foto: z rodinného archivu Květoslavy Podhradské

S dcerou Zuzanou, synem Antonínem a vnučkou Valentýnkou | Foto: z rodinného archivu Květoslavy Podhradské

příležitostné i smuteční květiny a věnce a také vazby na svatby. Pracovala jsem v květinářství tady v Boskovicích, deset let, byla jsem vedoucí vazárny. Potom jsem odešla pracovat do Domova pro seniory, kde jsem uklízela, dělala v prádelně a začala jsem chodit na střední školu. Měla jsem to tam ráda. Pak ze mě udělali aktivizační pracovníci, chodila jsem seniorům hrát na kytaru a zpívat naše romské písně, a pak ze mě udělali vedoucí úklidu. Dělala jsem tam 15 let. Nakonec jsem odjela do Anglie za dětmi. Tady dělám v továrně, někdy mi říkají „vedoucí“.

A Vaše děti tam žijí obě dvě? Chtějí tam zůstat, nebo se plánují vrátit zpět do Čech?

Když jsem přijela bydlet sem do Middlesbrough, to je město 6 hodin cesty na severovýchod od Londýna, byla jsem tu sama u sestry. Další rok přijela dcera s rodinou bydlet za mnou, protože jsem si pronajala rodinný domek. Předtím bydleli hodinu a půl cesty ode mě v Bradfordu, kde provozovali český obchod. Přestěhovali se za mnou i s obchodem. No a teď bydlím já u nich, protože si pronajali větší dům. Ale nastaly velké změny. Po rozhodnutí o Brexitu museli obchod zavřít. Všechno podražilo a nevyplatí se dovážet zboží z ČR. Můj zeť

Fotomontáž z Anglie | Foto: z rodinného archivu
Květoslavy Podhradské

faktorka. Miri čhaj kerel manca. Miro čhavo peskera famelijaha avilas tiš te bešel kadaj pal amende. Tiš kerel andre faktorka „team leader“. Sig pes dochudla, bo les hin lacho „experience“. Ale o dživipen džal sar paňi kadaj. Duminas, duminas, bo amen hin mek o khera pro Čechi, kaj pes visaraha pale khere. Hat, lačhes pes kadaj

dživelas. O čhave andro školi, amen andro buťa, igen sig predžal savoro. Sako duma, so pes o čhave sikhade, pes lenge jekhtar pridela. Oda hin baro barvalipen, prindžarde o svetos. Ale sar pes phenel, všadzík mištes, ale khere nekfeder.

Palikerav tumenge igen šukares vaš tumaro čir.

Nane vaš soste, ačhen Devleha savore!

Miri britsko odysea

Květoslava Podhradská

Na užaravas kajso vakeriben pal o telefonos

„Kide pes u av kadaj, o kheroro tut imar hin richtimen,“ zachudla man jekheha dživeseha e pheň Maňa. „E letenka pes del akana te cinel tuñeder u pal e buči pes ma dara, kadaj takoj sig arakheha e buči. U aveha peske amenca, la famelijaha,“ vakerelas peskere lava ke mande. „Kampel tuke vareso imar aver! Has tut pharo dživipen, ta but ma dumin u ker vareso!“ kvičindža.

„Maňo...“ kamavas lake te chutel andre duma, „... ale oda nane ajso loko.“ Kamavas la polokes te del teleder, ale na diňa man te dovakerel mire lava. „Sar nane? Deha pes pro trin čhon andal e buči te vipisinel sar pro hjaba u kadaj amenca aveha. Varesave love zarodeha u cineha peske feder motoris. Na diľiňaluv, akana pal tiro rozvodos tuke ela savore love lače.“ Cirdlom pharo vodi the čino aňi našti vakeravas. „Šun, phenav tuke kavka – hin tut duj kurke, bo palis kadaj chuden te lel savoren andro faktorki u elas bi oda mištes, kaj pes te dochudes,“ phendža mek u aňi nič aver buter. Mukla man le telefonoha andro vast he le milionoha phučagenca te terdol maškar o kher.

Mište zabešli andro roplanos mange avelas andro šero o baro suno pal savoro. Korkori ke peste na pačavas, hoj kavka sig sa vibavindom, so kampelas, u džav le roplanoha andro foros Middlesbrough severovichodoste Anglijate.

Shora: Patricie, Valentýna, Robin, Natálie, poslední Vánoce v Anglii, prosinec 2018 | Foto: z rodinného archivu Květoslavy Podhradské

šel do práce, dělá team leadera v továrně, a dcera pracuje se mnou. I můj syn s rodinou za námi přijel. Dělá také v továrně team leadera. Chytil se dobře, protože má dobrou praxi. Život tady utíká jako voda. Přemýšlíme o tom, že se vrátíme do Čech, protože máme doma byty. Žije se tu dobře, děti chodí do školy, my do práce, utíká to strašně rychle. Každý jazyk navíc se bude dětem jednou hodit. To je velké bohatství, poznaly svět, ale jak se říká, všude dobře, doma nejlíp.

Děkuju Vám za Váš čas!

Není za co, ať vás Bůh všechny opatruje!

Přeložila Barbora Šebová

Moje britská odysea

Květoslava Podhradská

Nečekaný telefonát

„Sbal se a přijď, pokoj už máš nachystanej,“ zaskočila mě jednoho dne sestra Marie. „Letenka se teď dá koupit levnějc a o práci neměj strach, tady si místo najdeš hned. A hlavně budeš se svojí rodinou,“ pokračovala neúprosně ve svých argumentech. „Potřebuješ změnu! Máš za sebou těžký životní období, tak moc nepřemýšlej a dělej něco!“ přikázala mi.

„Máno...“, snažila jsem se jí skočit do řeči, „... to není vůbec jednoduchý.“ Chtěla jsem mírnit její nadšení, ale nenechala mě ani dokončit větu. „Jak není? Vezmeš si v práci tři měsíce neplacenýho volna a budeš tady s náma. Něco vyděláš a koupíš si lepší auto. Neblázni, teď po tom tvým rozvodu ti bude každá koruna dobrá.“ Povzdechla jsem si a na chvíli jsem se odmlčela. „Hele, řeknu ti to takhle – máš na to dva tejdny, protože tady zrovna začíná sezonní práce ve fabrikách a bylo by dobrý, kdybys to stihla,“ řekla ještě a ani se pořádně nerozloučila. Nechala mě s telefonem v ruce a s milionem otázek stát uprostřed místnosti.

Pohodlně usazená v letadle jsem začala snít. Sama jsem nemohla uvěřit, že se mi tak rychle podařilo vyřídit vše potřebné a odletět do města Middlesbrough na severovýchodě Anglie.

Le bare kufroha avlōm andal o taksikos takoj paš la pheñakro kher. Joj kadaj andro Middlesbrough bešelās imar duj berš. Takoj dikhavas, hoj kade bešen but manuša andal o aver thema u tiš o Roma pal o Čechiko the pal e Slovensko.

Anglune dīvesa prindžaravas sa pašal. O foros sas šukar, das dešuduj kilometri amendar pre tumende zacirdelas le moroskeri pacha u e poši, so pes upre pašlōl. Andre buči pes dochudlōm pal e agentura, so takoj hiñi andro Darlington. „Packing“ kadaj keren das savore Roma. U oda nane nič aver, niž e buči, so pes kerel ča rači. Sakoneske kavka hin mištes, bo keren predal e rat, tosara šaj lidžan le čhaven andre sikhłardī u palīs peske džan spokojno čino te sovel. Oda šaj avel čudno, akana kadaj prindžardōm čačikano romipen. O Rom le Romeske čačes podelas o vast.

Man has bacht, kaj prindžardōm la Lenka, terīa čha Prahatar, so tiš avilā kavka sar me andre Anglija pal e buči peskra famelījaha. U oda has e Lenka, so mange pomožindža te vibavinel o „working tax“ – oda hin čino buteder love, kana na keren calo kurko peskere ori, bo nane but buči. Andro Middlesbrough na prindžardōm ča la Lenka, aļe tiš la Emilka Mostistar, la Iveta andal o Neratovice u the lakera pheña la Martina. Joj pes starinelas pal oda te kerel varesavo bašavišagos andro foros u tiš kerdās e Miss Roma. Prindžardōm la Andrea Hradecistar, so hiñi bibi le Jankuskeri Bendigoskeri, so hino but džanlo lavutaris. Aļe tiš dikhavas varesaven manušen Ostravatar, ta he mira famelīja. Pro manuša man has bacht, aļe na savoro has, sar bi mange duminavas.

Te dochudel pes andre buči has phareder. Mange, so džanav te šoferinel, ča kerelas pharipen, hoj bi džavas pal o anglicka droma le motorihā pre lēvo sera. Ta feder mange džavas le taksikoha. Lačo motoris bi šaj cinenas vaš o trin šel libri, aļe savoro pašal o motoris bi delas igen bare love. Ta feder imar o taksikos, bo ča mol duj libri the tranda penci, oda hin pro čechika love pal o ochtvardeš koruni. No u sar zaroden pašal o jekh ezeros the duj šel libri, šaj he buter, ta pes del mište lačhes te dživel u varekana te džal he le taksikoha.

U te dživel kamen savore, ta andre Anglija maj savore keren buči. O čhave phiren kadaj andro sikhłarde u savoro pes del sigeder niž andre Čechiko te stradel. O zamestnavatelīs the o socialno sistemos pes le neve manušenge likerēn te pomožinel andre nevi phuv te integrinel. Ņiko na phučel, khatar san u soske avilān. Na keren andre űisoste averipen, the andro sikhłarde o čhave peskero uraviben na hordinen, aļe len pre peste o uniformi la školakre naveha.

U kaj peske raťi džana te sovel, na mušinen pes te daral tiš. O khera kadaj niž Ostravate peske straden andre jekh ora, sar thoven tele o depozitos. Počinen sako kurko či sako čhon. Tuñeder khera hin le majitelīstar, kučeder hine pal e realitno agentura.

Aļe the vareso aver tumen kadaj užarel. Sar peske duminen, hoj avena raťi khere, labarena e elektrika u tavena peske akana kaveja, ta san andre bibacht. Kadaj andre Anglija oda nane kavka. Te peske šaj muken o vendłlakocis pro pañi, so džal andre elektrika, mušinen peske, niž aven te bešel andro kher, te počinel e elektrika. Sar nevo dženo peske vičinen e firma, khatar kamen e eletrika, u jon tumenge bičhavena e karta,

S velkým kufrem jsem vystoupila z taxíku přímo před domem sestry, která v Middlesbrough bydlela už dva roky. Už tehdy jsem si všimla, že ve městě žije dost cizinců a také Romové z Čech a Slovenska.

První dny jsem se sžívala s okolím. Město jako takové bylo celkem pěkné, asi dvanáct kilometrů od našeho domu na mě dýchl mořský vzduch a pláže. Do práce jsem se dostala přes agenturu, která sídlí přímo v Darlingtonu. *Packing* tady dělá snad každý Rom. A neznámá to nic jiného než práci na noční směny. Každému to vyhovuje, protože když směnu odpracují večer, ráno mohou pečovat o děti, odvézt je do školy a pak jít v klidu na pár hodin spát. A ať to zní sebevlastněji, teprve tady jsem poznala to opravdové *romipen*. Rom tu Romovi opravdu pomáhal.

Já měla štěstí, že jsem poznala Lenku, mladou holku z Prahy, která stejně jako já přijela se svou rodinou do Anglie za prací. A byla to právě Lenka, kdo mi pomohl vyřídit *working tax*, trochu víc peněz, když nemáte v týdnu plný počet hodin, protože není tolik práce. V Middlesbrough jsem nepoznala jen Lenku, ale i Emily z Mostu, Ivetu z Neratovic a její sestru Martinu. Ta se snažila organizovat ve městě různé akce, třeba uspořádala Miss Roma. Potkala jsem i Andreu z Hradce Králové, tetu zpěváka Jana Bendiga. Ale postupně jsem narazila i na nějaké lidi z Ostravy, a dokonce na některé své příbuzné. Na lidi jsem měla štěstí, ale ne všechno bylo podle mých představ.

Třeba dostat se do práce bylo složitější. Mně jako aktivnímu řidiči dělalo problém jen pomýšlení, že bych měla v anglických ulicích řídit vlevo. Raději jsem jezdila taxíkem. Slušné auto sice koupíte i za tři sta liber, ale celkové náklady na provoz jsou opravdu vysoké. Oproti tomu taxi stojí dvě libry a třicet penic, což je něco kolem osmdesáti korun. Když vyděláváte v průměru tisíc dvě stě a víc liber, dá se s platem v pohodě vyžít a občas i jet taxíkem.

A vyžít chce každý, takže v Anglii skoro každý pracuje. Děti chodí do místních škol a všechno jde oproti Česku snadněji vyřídit. Zaměstnavatel i sociální systém se snaží přistěhovalcům pomoci co nejrychleji se v nové zemi integrovat. Nikdo neřeší, odkud vlastně jste a proč jste přijeli. Rozdíly se snaží stírat i ve školách, kde děti místo vlastního oblečení nosí uniformy s logem své školy.

A kam večer složíte hlavu, se strachovat taky nemusíte. Bydlení si tady na rozdíl od Ostravy seženete do hodiny, pokud tedy složíte zálohu. Platíte buď týdně, nebo měsíčně nájem. Levnější byty jsou přímo od majitelů, dražší naopak přes realitní agentury.

Ale čeká vás i další překvapení. Pokud si myslíte, že večer přijdete domů, rozsvítíte si a uvaříte si zaslouženou kávu, tak jste na omylu. Tak to v Anglii zkrátka nefunguje. Abyste si mohli vůbec zapnout rychlovarnou konvici, musíte si nejdřív předplatit elektrinu. Jako nový nájemník zavoláte do společnosti, která ji poskytuje, a oni vám obratem pošlou kartu, kterou si nabijete a u sebe doma aktivujete v takové malé skřínce, co mají téměř všechny byty. Ne, to není vtip.

so peske cinena, u khere peske imar ča zmuken andre kajso cikno kredencocis, so hin andre savore khera. Na, oda nane pheras. Čačes cinen peske o kreditos sar andro telefonos. Čudno, aľe avena sig pre savoro.

O manuša pal o buteder kulturi pro jekh than

Akana imar buterval phirav andre fabrika, kaj pes kerel o šilale chabenora, sar avila predal mande vareso, so na džanavas, o ramadanos. O eñutno čhon andro islamsko lunarno kalendaris phenel, kaj oda o muslimska svjatki, u savore so pačan, mušinen te likerel, so hin irimen andro Koranos. O bare saste muslimi calo čhon, niž sar perel o kham tele, našti nič chan, pijen, pachinen pes či keren o kamiben. O muslimi sar len hin o ramadanos, dživen buteder rači. Oda hino lengero than, lengere dıvesa, modlinen pes, omoren savorestar – duminen andre peste, kaj jon korkore te aven pašeder paš o Devloro. Oda hino sar amari Karačoňa, aľe igen zorales sa likerem.

Mire kamaratostar le Lalestar pes dodžanlom, kaj sar hin o ramadanos, ta ke lende hin kajsi pačiv te del te chal aver manušen pašal peste, ta oda he amen sam, so keras leha. Čaľom lengero arabsko medovňikos, čisto medos the pendeča, ta furt amenge hordinelas. Jaj, oda leskero medovňikos!

Savore pes dovakeras la anglickona dumaha. Das len pačiv, kaj dživas andre aver phuv. O Angličana hine tolerantna u vaš savoro pes mangena the palikerena, aľe ñisar niž anglicko дума pre tumende na prevakerena. Amare Roma peske pomožinen, sar džanen.

Aľe so hin pre godi, kaj o anglicka Roma amen le evropskone Romen narado dikhen. Jon niž amen buteder dživen čakikano kočovno dživipen, savo amen imar ča džanas pal o phurikane fotkici. Džan peske le modernenca maringotkenca u nadur pašal lende pes pašinen o graja. O kočovna Roma na mušinen te počinel o „council tax“, o daňe sar savore, bo furt phiren upre tele.

Mušinav tumenge te phenel, kaj le anglickone Romen le gadžendar na prindžarav. Hine parneder niž o Roma pal o Čechiko u buter hrzava, ale džanen savoreha, so pes del, te kšeftinel. O čhave andre lengeri komunita džanen, sar so te bikenel, ciknovarbastar. Varesaven romane muršen dikhlom te džal le taksikoha. Jekheha pes diňom andre дума, sar man ľidžalas andro foros, u phenda mange, kaj hine kadaj imar eľta šel berš. U kaj džanel, hoj leskere but phureder manuša vakerenas „Gypsy“, no jon imar na vakeren kavka. Lengeri specialita has u mek hin peko niglo, ježkos. Thodo andre čik andre bari chovelı pes pekel, niž na pukinel. Kavka pes thovel pro taňiris, kaj te chan. Aňi mange na džanav te duminel, kaj man hin pro taňiris o niglo. O šil man marel pre calo teštos, aľe le taksikariske na phendom nič. Aňi pre kada te na duminel.

Jekhvar, sar amen has o dilos, mire kamaradostar le Pakistanostar, le Añeristar, phučeravas pal lengere Roma. Vakerelas, hoj ke lende andro Pakistanos o „Gypsies“ hine barvale u hin len vlastno komunita, šukar khera he kuč motora. Uraven

Opravdu si kupujete elektřinu jako třeba kredit do mobilu. Zvláštní, ale zvyknete si rychle.

Lidé všech kultur na jednom místě

Zrovna jsem se zapracovala ve fabrice vyrábějící mražené polotovary, když začínalo pro mě neznámé období ramadánu. Devátý měsíc islámského lunárního kalendáře ohlašuje, že nastal muslimský svátek, během kterého věřící dodržují pravidla vycházející přímo z Koránu. Dospělí zdraví muslimové po celý měsíc od východu slunce nesmí nic pozřít, vypít, použít parfém ani provozovat intimnosti. Muslimové v období ramadánu žijí převážně v noci. Je to čas očisty, modliteb a rozjímání, kdy se snaží být blíž k Bohu. Je to něco podobného jako naše Vánoce, ale o dost přísnější.

Od kolegy Lála jsem se dozvěděla, že během ramadánu je zvykem hostit své blízké, sousedy a kolegy z práce. Ochutnala jsem tradiční arabský dezert z medu a ořechů, který nám během ramadánu poctivě nosil. Ach, ten jeho medovník!

Všichni se domlouváme angličtinou. Respektujeme totiž, že žijeme v cizí zemi. Angličané jsou sice tolerantní a za všechno se omlouvají a děkují, ale jinak než anglicky na vás nepromluví. Naši Romové si vzájemně pomáhají, jak jen mohou.

Zvláštní je, že angličtí Romové nás evropské Romy nemají příliš v lásce. Na rozdíl od nás žije většina ten skutečný kočovný život, jaký my už známe leda z historických obrázků. Jezdí si moderními maringotkami a koně se jim pasou nedaleko tábořiště. Kočovní Romové nemusí platit *council tax*, tedy daně na veřejné služby, jak je zvykem u většinové populace, protože jsou neustále v pohybu.

Musím ale přiznat, že málokdy anglické Romy od běžných Angličanů rozpoznám. Na rozdíl od Romů z Česka jsou světlí, často zrzaví, a kšeftují, s čím se dá. Děti jsou v jejich komunitě vedeny k obchodování od útlého dětství. Některé romské muže jsem párkrát viděla řídit taxíky. S jedním takovým jsem se dala do řeči, když mě vzal do města, a prozradil mi, že angličtí Romové jsou ve Velké Británii více než 700 let. A že ví, že kdysi jeho předkové mluvili „Gypsy“, ale oni už tak většinou nemluví. Jejich specialitou je prý doposud pečený ježek. Zabalený v blátě se peče v žáru ohně, dokud se nenafoukne a nepraskne. Při představě pečeného ježka na talíři mi přeběhl mráz po těle, ale před taxikářem jsem na sobě nedala nic znát. Snad si radši ani nepředstavovat.

Jednou o polední pauze jsem se svého pákistánského kolegy Ancéra vyptávala na tamní Romy. Vyprávěl, že u nich v Pákistánu jsou prý „Gypsies“, jak jim říkal, bohatí, mají vlastní komunitu, domy, zlato a drahá auta. Oblíkají se na rozdíl od Pákistánců velmi barevně. Víc mi o nich neprozradil, ale ještě

pes jinakšeder niž o Pakistanca, kaj igen but farbi len hin andro uravišagos. Nič buter lestar pes na dodžanlōm, aļe so mek lestar vicirdlōm, has varesave lava andre leskeri čhib, so vakeras the amen tiš, sar: *čhuri, nakb* abo *dža*. Kale lava tiš arakhas paš o Indi. U tiš sar andre Anglija ta the andro Pakistanos o Roma „keren o kšefti“, aļe buteder niž le tovariha, ta le sovnakaha. Aļe so vakereļas o Anceris, ta kaj lengeri čhib hiņi igen phari, nič pes lenge na del te achalol.

Varekana pes amenge le manušenge andal e buči ačhol, kaj amen hin trapišagos pes te prindžarel. Mušinas pestar te phučel, sar vakeren u khatar san, či hine krestāni, muslimi či o pravoslavna. Miren kamaraten le Anuaris the le Abelis diņom aver nava, Džanuar the Kain, bo bi na džanavas, sar pes vičinen. Na rušenās, džanenas imar, kaj ņisar lenge na phenava ča kavka.

Andre faktorka dikhavas he buter dženen khatar e Afrika. Miro amalos, kamaratos o Billion hino andal e Eritrea, avilās pre biro sar o manuš, so denašel, bo na kamelas te avel deš berš paš o slugadža. Phenelas, kaj kadaj andre Anglija bešen o Eritrejci jekhetane andro jekh kher, bo o zarodle love bičhaven khere la famelijake. Jekh ezera libri pro jekh berš len mol e bučakeri povolenka, ta hin len so te kerel.

Paš o Pakistanci the paš o Afričani andre Anglija hine tiš but Polāka. Ta akana imar lačhes, bo pes mištes dovakerav. But Polāka keren amenca andre fabrika, so ņisar aver na phenahas ča Faktorka. O Polki hin lače džuvļija pre savoro, sikhavavas len čechika gila u jon man lengere polčika. E Lidka, Kaša, Aga, Alice, Ewelina the o Adrian... aver u aver kamarati. Te bi pes kavka sig sikhadžomas anglicko duma sar polčiko, ta bi avavas frajerka, aļe has mange e polčiko čhib pašeder.

Varesave Polki peske stradle o „mortgage“, požički pro khera, aņi na džanavas, hoj pes del te kerel. Polāka andre emigracija has u ena le pindreha durededer niž amen o Roma. Me perše chudlōm te kerel buči paš e agentura, dochudlōm paļis te kerel „full-time“ u ačhilom akana zamenstancos. Akana imar me peske šaj ilom peskero kher u na mušindom imar pre ņikaste the pre ņisoste te užarel. Mire čhoneskere love andre faktorka has pašal jekh ezeros the trin šel libri. Miri čhaj the o čhavo, so imar andre Anglija bešenās vajkeci berš, bešenās jekh the jepaš ora durededer andro Bradfordos. Akana pal mande peske šaj avena, sar pes lenge pačinela.

Pal jekh berš

Dživas kadaj u akana. Savore pes imar džanas. Šundol sar narokom, aļe sam kadaj sar jekh bari famelija.

Sa pašes kadaj savoreha, ča so amenge kadaj igen kampil, e jatka le maseha. Hat, običajno jatka, kaj bi peske cinahas švižo mas the pachimen salami the klobasi. Diņam o šere jekhetane u dovakerdām pes, hoj miri čhaj e Zuzana u miro džamutro o Robin avena te bešel ke mande u phuterena kadaj e sklēpa le maseha. Pašal e sklēpa imar džanen te phirel sodujdžene, bo len hin jekh Bradfordoste, ta kadaj predal

se mi z něj podařilo vytáhnout některá slova v jeho jazyce, o kterých jsem záhy zjistila, že máme stejná, například: *čhuri* [nůž], *nakb* [nos] nebo *dža* [jdi]. Tato slova můžeme najít i u Indů. A stejně jako v Anglii, i v Pákistánu Romové převážně „kšeftují“, ale spíš se zlatem než s běžným zbožím. Podle slov Ancéra je jejich jazyk těžký a nedá se z něj nic pochopit.

Někdy se nám s kolegy z práce stane, že nepoznáme, odkud kdo je. Musíme se zeptat, jak kdo mluví a odkud jsou, nebo zda jsou křesťané, muslimové či pravoslavní. Své kolegy Anuara a Abela jsem byla nucena přejmenovat na Januara a Kaina, jinak bych si je nezapamatovala. Neprotestovali, věděli, že už jim jinak ani neřeknu.

Ve fabrice jsem potkávala i hodně lidí z Afriky. Kolega Billion je z Eritrey, připlul na lodi jako utečenec, protože nechtěl být 10 let na vojně. Vyprávěl, že v Anglii bydlí Eritrejci společně v jednom bytě, aby pak vydělané peníze mohli posílat domů své rodině. Tisíc liber ročně je prý stojí jen pracovní povolení, a tak se musí ohánět.

Vedle Pákistánců a Afričanů je v Anglii taky hodně Poláků. Konečně jazyk, kterému rozumím a můžu se jím bez problémů domluvit. Hodně Poláků pracuje v továrně, které jsme neřekli jinak než faktorka. Polky se ukázaly jako skvělé ženské do nepohody, učila jsem je české písničky a ony mě zas polské. Lidka, Kaša, Aga, Alice, Ewelina, Adrian... další a další přátelé. Kdybych se anglicky naučila tak rychle jako tehdy polsky, to bych byla frajerka, ale přeci jenom mi ta polština byla bližší.

Některé Polky si vyřídily *mortgage*, tedy hypotéku, o které jsem neměla ani ponětí. Poláci v emigraci vždycky byli o krok dál než my Romové. A přestože jsem začínala pracovat pod agenturou, časem jsem se dostala na *full-time*, a stala jsem se dokonce zaměstnancem. Konečně jsem si mohla i já vzít svůj vlastní byt, a nebýt na nikom a ničem závislá. Můj měsíční plat ve faktorce byl kolem třinácti set liber. Moje dcera a syn, kteří v Anglii žili už několik let, bydleli v asi hodinu a půl vzdáleném Bradfordu. Teď už za mnou konečně mohli jezdit podle libosti.

O rok později

Žijeme tady a teď. Všichni se už známe. Zní to jako klišé, ale jsme tady opravdu jako jedna velká rodina.

Všechno máme blízko a dostupné, jen nám tu všem chybí dobré řeznictví. Ano, obyčejné řeznictví s čerstvým masem a voňavými uzeninami. Dali jsme hlavy dohromady a domluvili jsme se, že moje dcera Zuzana a můj zeť Robi přijedou bydlet ke mně a řeznictví tu otevřou. S obchodem už měli oba zkušenosti z Bradfordu, a tak začít s něčím i tady pro ně nebyl problém. Bydleli jsme prozatím všichni u mě, než po měsíci dostali dům k nastěhování.

lende na ela pharipen tiš te phundravel. Bešen as ke mande, niž pal calo čhon chudle peskero kher.

O kher la baraha has le forostar ča deš minuti le motorih. E sklepa „Robert’s butchery and mini-market“ pre angļuŋi sera nadur la sikhľardatar. Sig pes rozkvičinda, hoj pes phuterdžas e sklepa le maseha, u o nipos avenas te cinel savoro, so kampelas. Tiš o goja. O tovaris pes dochudelas ke amende kavka, kaj o kamioni pal o Čechi anenas andro skladi o tovaris. U amen palis phirás duvar andro kurko. Nekbuteder kampelas amaro aro, e kofola, o tatranki the aver čechiko gulipen the o tovaris. E sklepa džalas mištes, o Roma phirenas, aľe he aver manuša avenas. Has amen phundrado šov džives sako kurko.

Referendum pal o Breksitos

„Savo Brexitos? S’oda hin, savo beng?“ phučľom la čatar, aľe joj kurčinda le phikenca u thovelas o jogurti andre šilaľi. O Roma maškar peste chudle te vakerel, hoj džala avri e Bari Britanija khatar e Evropsko unija. Ňiko amendar na džanas, so ela oda predal amende. Vareko phenel, hoj nič, aver vakeren, hoj pes te richtinas andro baro averišagos u na ča andre legislativa.

Amen prindžardam pal o trin čhon. Andro skladi, kaj phirahas vaš o tovaris, chučile o cifri upre u sa has kučeder. Andre aver sklepi tiš has kučeder. O Robin chudľa te duminel, hoj amaro minimarketos štaren manušen buter na likerela. „Mušinas peske te stradel aver buti,“ phenda u oda jov has, so geľa varesave dživesenca andre Faktorka. Andre amari sklepa na phirenas but džene, bo amen tiš mušindam te džal la cifraha upreder. Kučeder cinahas, kučeder mušindam te bikenavel.

Pal savore seri pes buter u buter vakerelas pal o Breksitos. Korkore Angličana na džanenas, s’oda hin. Ta duminenas peske, kaj omuken e Evropa, hoj imar na bavinena o fotbalis, e Liga mistrů. Kajse gurunňakere lava. O trapišagos, e dar avila pre savore seri. „So akana ela amenca, ta ča sam kadaj ča sar o nipi andal aver thema,“ vareko vikaha ričinel khatar o Polaka, so hine pre amari sera, kaj bešas. U has len čačipen. O Čechi, o Polaka the o aver manuša stradenenas, kidenas o lava, so džan buter pal o Breksitos. Ňiko nič na džanelas.

Sas momentos, čir ke barengere averipena

Pro jaros andro duj ezera the dešeftato berš chudle te omukel o Roma e Anglija. Nekbuter džanas le Bradfordostar, aľe arakhle pes tiš andal o Middlesbrough. Tiš džanas o Roma khatar o aver thana pal e Anglija. O averipen the so sar ela dureder kadaj andre Anglija – pre varesave Roma avila e dar u korkore pestar oddžan khere.

Pal o nevipena na samas godaver. Džanahas ča, kaj vaš e Anglija hin o Breksitos baro trapišagos, u oda na avela kavka sig, aľe Ňiko peske na has Ňisoha isto. E premijerka e Theresa May la konzervativnona seratar furt vakerelas u thovelas upre

Dům se zahradou byl od centra pouhých deset minut autem. Krámek „Robert's butchery and mini-market“ zase na hlavní ulici kousek od školy. Rychle se rozkřiklo, že se v okolí otevřelo řeznictví, a lidé začali chodit, a kupovat mohli opravdu skoro všechno. Dokonce i *goja*. Zboží se k nám dostávalo z velkoskladu, do kterého kamiony z Česka navážely zboží. My jsme tam dvakrát týdně jezdili autem. Nejvíc šla na odbyt naše česká mouka, ale i kofola, tatranky a další české sladkosti a potraviny. Obchod prosperoval. Romové, ale i jiní zákazníci k nám chodili pravidelně. Měli jsme otevřeno šest dní v týdnu.

Referendum o brexitu

„Jakej brexit? Co to ksakru je?“ zeptala jsem se dcery, ale jen pokrčila rameny a dál přerovnávala jogurty v chladáku. Romové si mezi sebou začali povídat o vystoupení Velké Británie z Evropské unie. Nikdo z nás nevěděl, co to pro nás vlastně bude znamenat. Někdo tvrdil, že nic, někdo zase, ať se připravíme na velké změny nejen v legislativě.

My jsme změny poznali už po třech měsících. Ve skladech, kam jsme jezdili pro zboží, vyskočila cena znatelně nahoru. Dokonce i jinde v obchodech hodně zdražili. Robin začal nahlas přemýšlet, že náš mini-market čtyři lidi už dál neuživí. „Musíme si najít druhou práci,“ řekl a byl to on, kdo za pár dní nastoupil do Faktorky. Do našeho obchodu najednou moc lidí nechodilo, protože i my jsme museli zvednout ceny. Dráž jsme nakupovali, dráž jsme museli i prodat.

Ze všech stran bylo pořád víc a víc slyšet o brexitu. Samotní Angličané nevěděli, co to znamená. Mysleli si prý, že opouštějí Evropu kvůli fotbalu, že se už nebude hrát Liga mistrů. Taková kravina. Obavy a strach panovaly na všech frontách. „Co teď bude s námi? Jsme tady cizinci!“ vykřikl kdosi z hloučku štěbetajících Polek u nás v ulici. A měly pravdu. Češi, Poláci a další přistěhovalci doslova hltali každou informaci o brexitu, ale nikdo nic nevěděl.

Čas velkých změn

Na jaře roku 2017 začali Romové opouštět Anglii. Nejvíc jich odcházelo z Bradfordu, ale našli se i nějací od nás z Middlesbrough. Postupně se přidávali i Romové z jiných částí Anglie. Změny a nejistota spojená s jejich další existencí nahnaly některým Romům strach, a tak raději z Anglie odcházeli dobrovolně a vraceli se domů.

Z novinových titulků jsme nebyli moudří. Věděli jsme jenom, že Anglie má s brexitem velké trápení a hned tak to nebude, ale nikdo si nebyl ničím jistý. Premiérka Theresa May v čele konzervativní strany stále vyjednávala

le nipos he le parlamentos. Jekh sera has laha u dujto zorales terdolas, na kamelas te oddžal avri.

U amen? Pal e bari godaver duma calo fameliĵa amen peske phendžam, kaj amaro minimarketos feder phandaha, niŝ peraha pre phuv. U me mek keravas andre faktorka, ta e čhaj e Zuzka aviĵa ke mande andre buti u jekhetane samas jekh grupa. Kavka kerahas na cala duj berš.

Pre jara andro duj ezera the dešeĵato berš imar has pro agor o kheroro, sar o Robin jekhe dīveseha phenda, hoj pal o sikhĵardo berš džana le roplanoha e Zuzka le čhavenca khere. O čhave andre Angĵija dophirde e sikhĵardi, e Zuzka the o Robin pes dine te del avri andal e Faktorka u me, bo pre mande avelas u avelas buter miro nasvalipen, ta tiš phendom, kaj pal o pandž berš oddžava het. Aĵe so... Na bajinavas nišostar, ta ča avilom pro trin čhon.

„Ačhuv Devleha, *Ju Kej*, u paĵikerav!“ pocichu phendom u zadikhĵom pal e oblačkica andal o roplanos, pro foros, so mange has vajkeci berša miro khereskero than. Pro than, kaj prindžardom čačikano maškarišagos, lačhipen andro manuša u avĵom pr'oda, hoj pes del vareso čačes te kerel nišostar, choc te bi avenas chockaj pre luma. Pro than, kaj tiš prindžardom, kaj o Roma, choc te bešen ezera kilometri avri andro svetos, na bisteren, s'oda hin pativ.

a přesvědčovala lid i parlament. Jedna strana byla s ní a druhá se tvrdě ohrazovala proti vystoupení.

A my? Po vážné rodinné poradě jsme se shodli, že náš mini-market raději zavřeme, než abychom se dostali do bankrotu. A protože já jsem pracovala stále i ve faktorce, dcera Zuzka nastoupila ke mně a společně jsme vytvořily jeden tým. Takto jsme to vydržely necelé dva roky.

Na jaře roku 2019 se rekonstrukce domku mé dcery blížila do finále, když Robin náhle oznámil, že až skončí školní rok, poletí se Zuzkou a dětmi domů. Děti ještě v Anglii dochodily ročník, Zuzka a Robin podali v práci výpověď a já, protože se mi čím dál častěji ozývaly zdravotní problémy, jsem se rozhodla po pěti letech vrátit taky. Ale co... Nelitovala jsem ničeho, však jsem původně přijela jen na tři měsíce.

„Sbohem Jů Kej a děkuji!“ zašeptala jsem a ohlédla se naposledy z okénka letadla na město, které mi bylo několik let domovem. Na místo, kde jsem poznala opravdové přátelství a zjistila, že se dá začít doslova od nuly kdekoliv na světě. Na místo, kde jsem poznala, že Romové, přestože žijí od svého domova tisíce kilometrů, nezapomínají na své romské hodnoty a *pativ*.